

EMPATIČNOST DELINKVENTNIH ADOLESCENATA

Branislava POPOVIĆ ĆITIĆ¹

Univerzitet u Beogradu

Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Marija JOVANOVIĆ², Lidija BUKVIĆ³

Uvažavajući saznanja o negativnoj povezanosti empatije i delinkventnog ponašanja u adolescenciji, kao i rezultate studija koji govore da priroda ove veze varira zavisno od komponente empatije, sprovedeno je istraživanje koje je imalo za cilj da utvrdi da li se delinkventni adolescenti razlikuju od svojih vršnjaka u empatičnosti, odnosno da li među ovim grupama postoje statistički značajne razlike u nivou kognitivne i afektivne komponente empatije. Uzorak je činilo 120 adolescenata muškog pola, razvrstanih u dve grupe. Prvu grupu činili su mladi izvršioци krivičnog dela koji su se u vreme istraživanja nalazili u Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu na izdržavanju vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravnu ustanovu, dok su drugu, kontrolnu grupu činili učenici beogradskih srednjih stručnih škola koji nemaju istoriju delinkventnog ponašanja u terminima frekvencije, ozbiljnosti i trajanja. Procena empatičnosti je izvršena Skalom bazične empatije (Basic Empathy Scale – BES; Jolliffe & Farrington, 2006). Rezultati istraživanja su potvrdili opštu pretpostavku da su delinkventni adolescenti manje empatični nego njihovi vršnjaci iz srednjih škola. Na ukupnoj skali bazične empatičnosti

---

1 E-mail: popovb@eunet.rs

2 Student master akademskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Studijski program: Prevencija i tretman poremećaja ponašanja

3 Student doktorskih akademskih studija, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Studijski program: Defektologija

delinkventi ostvaruju statistički značajno niže skorove nego njihovi vršnjaci, pri čemu se razlike zadržavaju i uz kontrolu uzrasta ispitanika. Kada se posmatraju komponente empatije, rezultati ukazuju da delinkventni adolescenti imaju nižu kognitivnu, ali ne i afektivnu empatičnost od svojih vršnjaka. Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja izvedene su praktične implikacije za planiranje intervencija prevencije i tretmana delinkvencije.

Ključne reči: *empatichnost, empatija, delinkvencija, adolescenti*

UVOD

Pitanje etiologije delinkventnog ponašanja adolescenata predmet je intenzivnog interesovanja naučnika decenijama unazad. Savremena objašnjenja idu u pravcu prihvatanja multiple determinisanosti delinkventnog ponašanja, odnosno uvažavanja sadejstva individualnih faktora i činilaca socijalnog okruženja u nastajanju, razvijanju i održavanju delinkventnih oblika ponašanja. Jedan od individualnih faktora koji se često dovodi u vezu sa delinkvencijom, te uzima u obzir prilikom planiranja intervencija prevencije i tretmana delinkventnog ponašanja, jeste empatija.

U konceptualnom smislu empatija se, prema široko prihvaćenom stanovištu, određuje kao složen konstrukt koji se sastoji iz dve komponente – kognitivnog procesa i afektivnog kapaciteta (Geng, Xia & Qin, 2012; Dadds et al., 2008; Lindsey, Carlozzi & Eells, 2001; Cohen & Strayer, 1996). U pitanju je „sposobnost da se identifikuju misli i osećanja druge osobe i da se na te misli i osećanja odgovori prikladnim emocijama” (Baron-Koen, 2011: 24). Sposobnost prepoznavanja i razumevanja misli i osećanja druge osobe predstavlja kognitivnu komponentu empatije, dok se sposobnost adekvatne emocionalne reakcije na opažene misli i osećanja druge osobe smatra afektivnom komponentom empatije.

Mehanizam povezanosti empatije sa različitim oblicima ponašanja pojedinačno sagledava se u kontekstu preduzimanja konkretnih individualnih akcija u odnosu na emocije drugih osoba. Kada su u pitanju prosocijalni oblici ponašanja pretpostavlja

se da osobe sa visokom empatijom nastoje da, iz ličnih ili altruističnih razloga, reaguju na način koji deluje u pravcu ublažavanja negativnih emocija kod drugih, odnosno preduzimaju akcije koje će drugima biti od koristi u smislu posledičnih pozitivnih emocija, i to čine upravo zbog toga što imaju sposobnost da dožive i razumeju tuđe emocije (Eisenberg, Eggum & Di Giunta, 2010). S druge strane, osobe sa niskom empatijom neće nastojati da ublaže neprijatnosti koje drugi doživljaju, budući da njihove akcije nisu vođene iskustvom i/ili razumevanjem emocionalnih stanja drugih osoba, te otuda često ne uspevaju da povežu sopstveno ponašanje sa emocionalnim reakcijama drugih. Samim tim, kada je u pitanju delinkventno ponašanje, pretpostavlja se da osobe sa nižom empatijom nisu sposobne da dožive i razumeju negativne emocionalne reakcije koje se kod drugih osoba javljaju kao rezultat njihovog ponašanja, te i ne nastoje da svoje ponašanje u budućnosti koriguju (Robinson, Roberts, Strayer & Koopman, 2007).

Veza između empatije i delinkvencije testirana je u velikom broju empirijskih studija koje su, iako različitog metodološkog dizajna, saglasne u nalazu da niži nivoi empatije koreliraju sa antisocijalnim ponašanjem, agresivnim ponašanjem, poremećajima ponašanja i delinkvencijom adolescenata (Barriga, Sullivan-Cosetti & Gibbs, 2009; Bush, Mullis & Mullis, 2000; Varker & Devilly, 2007; Verschuere, Candel, Van Reenen & Korebrits, 2012). Dodatno, viša stopa recidivizma beleži se upravo kod delinkvenata sa deficitom socijalnih veština, uključujući i empatiju (Calley & Gerber, 2008; Cheng, Hung & Decety, 2012; Shaw, Hyde & Brennan, 2012).

Iako istraživanja konzistentno ukazuju na postojanje negativne povezanosti empatije sa delinkventnim ponašanjem, metaanalitičke studije sugerišu da statistička značajnost ove veze varira u zavisnosti od načina operacionalizacije i merenja empatije. U pregledu 43 rane empirijske studije utvrđena je umerena negativna veza između empatije i agresivnog i antisocijalnog ponašanja (Miller & Eisenberg, 1988), pri čemu je ova veza najsnažnija ukoliko se empatija meri upitnikom. U metaanalizi novijeg datuma, koja je obuhvatila 35 studija povezanosti empatije i delinkventnog ponašanja, potvrđena je negativna

povezanost umerene jačine, ali je zaključeno da je ova veza posredovana nizom faktora, kao što su uzrast, tip prestupa, inteligencija i socioekonomski status (Jolliffe & Farrington, 2004). Utvrđeno je da je kognitivna empatija snažnije povezana sa delinkvencijom nego afektivna komponenta empatije, pri čemu se ovaj nalaz ne menja u odnosu na tip prestupa ili uzrast delinkvenata. Međutim, uz kontrolu socioekonomskog statusa veze sa empatijom u potpunosti nestaju, dok uz kontrolu inteligencije veza sa kognitivnom empatijom značajno slabi, a sa afektivnom komponentom se u potpunosti gubi. Dodatno, ustanovljena veza je generalno snažnija kod adolescenata u odnosu na starije osobe, i to nezavisno od kontrole inteligencije i socioekonomskog statusa, dok se tip prestupa odražava na jačinu povezanosti u smislu snažnije veze kod nasilnih u odnosu na nenasilne delinkvente, s tim da ova veza ne dobija na snazi kad su u pitanju seksualni delinkventi.

CILJ RADA

Uvažavajući saznanja o negativnoj povezanosti empatije i delinkventnog ponašanja u adolescenciji, sprovedeno je istraživanje sa ciljem utvrđivanja razlika u empatičnosti između delinkventnih adolescenata i njihovih vršnjaka iz srednjih škola koji nemaju istoriju delinkventnog ponašanja u terminima frekvencije, ozbiljnosti i trajanja. Uzimajući u obzir činjenicu da priroda veze između delinkvencije i empatije varira zavisno od komponente empatije, ispitano je da li među ovim grupama postoje razlike u nivou kognitivne i afektivne komponente empatije.

METOD RADA

Uzorak

Uzorak je činilo 120 adolescenata muškog pola, razvrstanih u dve grupe. Prvu grupu činili su mladi izvršioци krivičnog dela koji su se u vreme istraživanja nalazili u

Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu na izdržavanju vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravnu ustanovu, dok su drugu, kontrolnu grupu činili učenici srednjih stručnih škola iz Beograda. U izboru uzorka nastojalo se da se obezbedi razlikovanje grupa prema kriterijumu postojanja delinkventnog ponašanja. Činjenica da upućivanje u vaspitno-popravnu ustanovu predstavlja najstrožiju meru iz korpusa zakonom predviđenih vaspitnih mera implicirala je da mladi koji se nalaze u Vaspitno-popravnom domu za maloletnike imaju izvesnu istoriju delinkventnog, odnosno kriminalnog ponašanja. S druge strane, iako za srednjoškolce nije proveravano da li imaju iskustvo izvršenja krivičnog dela ili ne, pretpostavilo se da takvo iskustvo, i uz okolnost da ga eventualno imaju, nema karakter istorije delinkventnog ponašanja u pogledu frekvencije, trajanja i ozbiljnosti.

Grupom delinkvenata obuhvaćeni su mladi koji vaspitnu meru izdržavaju u poluotvorenom odeljenju Vaspitno-popravnog doma za maloletnike u Kruševcu, budući da je za ispitivanje delinkvenata iz zatvorenog odeljenja bilo potrebno posebno odobrenje, dok mladi iz otvorenog odeljenja u vreme ispitivanja nisu bili u ustanovi. Podaci o vrsti izvršenih krivičnih dela, sadržani u dosijeima štićenika Vaspitno-popravnog doma za maloletnike, nisu dobijeni na uvid, ali su od načelnika Službe za tretman dobijene informacije da se u poluotvorenom odeljenju dominantno nalaze mladi koji su izvršili krivična dela imovinskog karaktera. Izvršioci nasilnih krivičnih dela (kojih je u vreme istraživanja bilo 19) smešteni su u zatvorenom odeljenju, primarno zbog toga što nasilje ispoljavaju i u interakcijama u domskom okruženju. U vreme istraživanja u ustanovi je bilo svega 7 devojčica, tako da su, usled polne disproporcije, ispitani isključivo mladi muškog pola.

Grupu srednjoškolaca činili su učenici iz tri beogradske srednje škole: Hemijska škola, Elektrotehnička škola i Srednja škola u Barajevu. Izabrane su stručne škole, a ne gimnazije, s obzirom na to da većina delinkvenata iz Vaspitno-popravnog doma pohađa škole stručnog profila. Kako bi se smanjile eventualne razlike u sociodemografskim karakteristikama

posmatranih grupa ispitanika, izabrano je da jedna od srednjih škola bude iz prigradske beogradske opštine koju karakteriše pretežan udeo ruralnog stanovništva. Drugih kriterijuma za izbor kontrole grupe nije bilo. U svakoj školi ispitani su učenici iz po jednog odeljenja trećeg i četvrtog razreda.

Ukupno je ispitano 69 srednjoškolaca, uzrasta od 16 do 19 godina ($AS=17,62$, $SD=0,60$) i 51 delinkvent, uzrasta od 15 do 20 godina ($AS=18,02$, $SD=1,67$), svi muškog pola.

Instrumenti

Procena empatičnosti je izvršena Skalom bazične empatije (*Basic Empathy Scale – BES*; Jolliffe & Farrington, 2006), koja se sastoji od 20 stavki sa odgovorima na petostepenoj skali Likertovog tipa (od 1 – „uopšte se ne slažem” do 5 – „u potpunosti se slažem”). Devet stavki skale opisuje kognitivnu komponentu empatije (npr. mogu da razumem kako se oseća neko kada mu je „loš dan”; teško mi je da prepoznam da li je neko od mojih drugova srećan), a 11 afektivnu komponentu empatije (npr. osećam se tužno kada vidim druge ljude da plaču; često mi se dešava da me obuzmu osećanja mojih drugara). Raspon skorova na subskali kognitivne empatije kreće se od 9 do 45, a na subskali afektivne empatije od 11 do 55. Zbir skorova na obe subskele daje ukupni skor empatičnosti, koji se kreće u rasponu od 20 do 100. Viši skor ukazuje na viši nivo empatičnosti.

Validnost, pouzdanost i dvofaktorska struktura Skale bazične empatije potvrđeni su u većem broju studija u različitim zemljama (npr. Villadangos, Errasti, Amigo, Jolliffe & García-Cueto, 2016; Bensalah, Stefaniak, Carre & Besche-Richard, 2016; Pechorro, Ray, Salas-Wright, Maroco & Gonçalves, 2015; Sánchez-Pérez, Fuentes, Jolliffe & González-Salinas, 2014; Cavojava, Sirota, Belovicova, 2012; Geng et al., 2012; Albiero, Matricardi, Speltri & Toso, 2009; D’Ambrosio, Olivier, Didon & Besche, 2009). Među prednostima ove skale, u odnosu na druge instrumente merenja empatije u adolescenciji (npr. *Interpersonal Reactivity Index – IRI*, Davis, 1980; *Questionnaire*

Measure of Emotional Empathy – QMEE, Mehrabian & Epstein, 1972; *Empathic Quotient* – EQ; Baron-Cohen & Wheelwright, 2004; *Hogan Empathy Scale* – HES, Hogan, 1969), ističe se jasna dvokomponentna struktura (uz odsustvo preklapanja sa drugim sličnim konceptima) (Jolliffe & Farrington, 2006), mogućnost merenja empatičkih odgovora u kontekstu nekoliko primarnih emocionalnih reakcija (uključujući i pozitivne i negativne emocije), jednostavnost reči korišćenih u stavkama, čime se ispitanicima različitog nivoa akademskog obrazovanja olakšava popunjavanje upitnika, i konačno, stavke su formulisane bez emotivnih reči koje bi mogle izazvati empatički odgovor, čime se smanjuje mogućnost davanja socijalno poželjnih odgovora (Sánchez-Pérez et al., 2014).

Procedura

Ispitivanje u Vaspitno-popravnom domu za maloletnike u Kruševcu obavljeno je nakon dobijanja saglasnosti Uprave za izvršenje krivičnih sankcija Ministarstva pravde Republike Srbije. Svi ispitanici su obavješteni o detaljima istraživanja, dali su informisani pristanak i dobrovoljno popunili upitnik. Ispitivanje je sprovedeno u kolektivnim boravcima vaspitnih grupa, u grupama od po pet do sedam ispitanika. Vaspitači su bili prisutni samo prilikom ispitivanja grupa maloletnih lica. Ispitivanje učenika u beogradskim srednjim školama obavljeno je nakon dobijanja dozvole od uprave škola, informisanja roditelja i pribavljanja informisanog pristanka od učenika. Ispitivanje je realizovano tokom redovnih časova, a popunjavanje upitnika trajalo je između 10 i 20 minuta. Ispitivanju su prisustvovali samo istraživači, a u dva odeljenja i po jedan od članova pedagoško-psihološke službe škole.

Statistička obrada podataka

Podaci su obrađeni u programskom paketu SPSS, verzija 19. Korišćene su mere deskriptivne statistike (srednja vrednost, standardna devijacija), mere za proveru značajnosti razlika među grupama ispitanika (jednosmerna analiza varijanse i jednofaktorska analiza kovarijanse, uz testiranje homogenosti varijanse, linearnosti grupa i homogenosti regresionih nagiba) i mere za utvrđivanje pouzdanosti instrumenta (Kronbah-alfa koeficijent pouzdanosti) i povezanosti između skala (Pirsonov koeficijent linearne korelacije).

REZULTATI

Rezultati provere pouzdanosti mernog instrumenta, prikazani u Tabeli 1, ukazuju na visoku pouzdanost skale u celini, izraženu Kronbahovim alfa koeficijentom interne konzistencije. Visoki koeficijenti pouzdanosti zadržavaju se na subskalama, s tim što subskala afektivne empatičnosti pokazuje nešto niže vrednosti alfa koeficijenata. Najviši koeficijenti pouzdanosti, kako instrumenta u celini tako i subskala, beleže se na poduzorku delinkvenata, a najniži, ali i dalje zadovoljavajući, na poduzorku srednjoškolaca.

Tabela 1 – Pouzdanost mernog instrumenta

Skala	Kronbah α			Broj stavki
	Ukupan uzorak	Grupa delinkvenata	Grupa srednjoškolaca	
Bazična empatičnost	0,843	0,881	0,764	20
Kognitivna empatičnost	0,811	0,826	0,780	9
Afektivna empatičnost	0,789	0,825	0,736	11

Deskriptivni pokazatelji empatičnosti ispitanika i rezultati jednosmerne analize varijanse prikazani su u Tabeli 2. Zbog narušene homogenosti varijanse, odnosno statističke značajnosti Levenovog testa na ukupnoj skali ($p=0,002$) i na subskali afektivne empatije ($p=0,020$), izvršena je Velšova korekcija ANOVA analize. Dobijeni rezultati ukazuju da ispitanici

iz grupe delinkvenata, na svim ispitivanim skalama, ostvaruju niže prosečne skorove nego učenici srednjih škola. Razlike između delinkvenata i srednjoškolaca su statistički značajne na nivou ukupne skale bazične empatičnosti i subskale kognitivne empatičnosti, ali sa niskim vrednostima eta kvadrata. Statistička značajnost razlika na afektivnoj komponenti empatije je na graničnom nivou.

Tabela 2 – Deskriptivni pokazatelji i rezultati ANOVA analize: razlike između delinkvenata i srednjoškolaca

Skala	AS (SD)		dfw, dfb	F	p	Eta ²
	Delinkventi	Srednjoškolci				
Bazična empatičnost	3,16 (0,79)	3,47 (0,53)	1, 82,00	5,979	0,017	0,05
Kognitivna empatičnost	3,76 (0,88)	4,09 (0,66)	1, 88,97	5,060	0,027	0,04
Afektivna empatičnost	2,66 (0,89)	2,96 (0,70)	1, 92,208	3,810	0,052	0,03

Statistički značajne vrednosti su označene (bold).

Radi kontrole potencijalnog efekta uzrasta na utvrđene razlike među grupama sprovedena je jednofaktorska analiza kovarijanse (Tabela 3). Preliminarne analize linearnosti grupa i homogenosti regresionih nagiba potvrdile su adekvatnost podataka za primenu ANKOVA analize, ali je Levenov test ukazao na narušenu homogenost varijanse na ukupnoj skali ($p=0,005$) i subskali afektivne empatičnosti ($p=0,027$). Rezultati jednofaktorske analize kovarijanse pokazuju da razlike između delinkvenata i srednjoškolaca zadržavaju značajnost na ukupnoj skali i na subskali kognitivne empatičnosti, uz niske vrednosti eta kvadrata. Razlike među grupama na afektivnoj komponenti empatije nisu statistički značajne.

Tabela 3 – Rezultati ANKOVA analize: razlike između delinkvenata i srednjoškolaca uz kontrolu uzrasta

Skala	F	p	Eta ²
Bazična empatičnost	4,780	0,031	0,039
Kognitivna empatičnost	3,998	0,048	0,033
Afektivna empatičnost	2,822	0,096	0,024

Statistički značajne vrednosti su označene (bold).

DISKUSIJA

Na osnovu rezultata empirijskih studija o negativnoj povezanosti empatije sa delinkventnim ponašanjem izvedena je polazna pretpostavka da se delinkventni adolescenti razlikuju od svojih vršnjaka iz srednjih škola u pogledu kapaciteta za empatiju, odnosno da između ove dve grupe postoje razlike u kognitivnoj i afektivnoj empatičnosti. Instrument kojim je merena empatičnost zasnovan je na samoizveštavanju i pokazao je visoku pouzdanost na ispitivanom uzorku.

Rezultati istraživanja su potvrdili opštu pretpostavku da su delinkventni adolescenti manje empatični nego njihovi vršnjaci iz srednjih škola koji nemaju istoriju delinkventnog ponašanja u pogledu frekvencije, trajanja i ozbiljnosti. Na ukupnoj skali bazične empatičnosti delinkventi ostvaruju statistički značajno niže skorove nego njihovi vršnjaci, pri čemu se razlike zadržavaju i uz kontrolu uzrasta ispitanika. Iako je veličina utvrđenih razlika među grupama relativno mala, sudeći po vrednostima eta kvadrata, te da se njima objašnjava svega oko 4–5% varijanse, dobijeni podaci, s obzirom na veličinu uzorka, idu u prilog tezi o negativnoj povezanosti delinkventnog ponašanja i empatije.

Kada se posmatraju komponente empatije rezultati ukazuju da delinkventni adolescenti imaju nižu kognitivnu, ali ne i afektivnu empatičnost od svojih vršnjaka (razlike su na granici statističke značajnosti). Ovaj nalaz je u skladu sa očekivanjima da su delinkventi manje uspešni u identifikovanju i razumevanju emocija, misli, namera i želja druge osobe (Fonagy et al., 1997), ali ne i da se delinkventi, u odnosu na svoje vršnjake iz srednjih škola, razlikuju u ispoljavanju osećanja zabrinutosti za osobe u nevolji i želji da zaštite slabije i osobe koje su u opasnosti.

Nalaz da u regulisanju ponašanja važnu ulogu ima kognitivna, ali ne i afektivna empatija, odnosno da je kognitivna empatija snažnije povezana sa delinkventnim ponašanjem nego afektivna empatija, potvrđen je u većem broju inostranih studija (Jolliffe & Farrington, 2004). Međutim, ima studija čiji

rezultati ukazuju da agresivni adolescenti imaju statistički značajno niži nivo afektivne empatije (Ashraw, Khalid & Ahmed, 2014; Lovett & Sheffield, 2007), te da se pojedini oblici delinkventnog ponašanja (npr. vršnjačko zlostavljanje) češće javljaju kod osoba koje imaju viši nivo kognitivne u odnosu na afektivnu empatiju (Björkqvist, Österman & Kaukiainen, 2000). Razlozi ovih kontradiktornih nalaza mogu biti povezani sa instrumentima koji su korišćeni za merenje empatije, s obzirom na to da se slabije veze sa afektivnom komponentom empatije nalaze u svim studijama koje se zasnivaju na merama samoizveštavanja (Jolliffe & Farrington, 2004). Dodatno, razlike mogu biti rezultat heterogenosti i različitog stepena ozbiljnosti delinkventnog ponašanja (McPhedran, 2009), što implicira da različita ponašanja mogu biti povezana sa različitim dimenzijama empatije, te da se nivo empatije razlikuje zavisno od tipa delinkventnog ponašanja. Alternativno, pojedine varijable, kao što su inteligencija i socioekonomski status, takođe mogu imati uticaja na rezultate (Jolliffe & Farrington, 2004).

U skladu sa ovim pretpostavkama mogu se tumačiti rezultati dobijeni u ovom istraživanju, a koji se odnose na odsustvo povezanosti afektivne komponente empatije sa delinkvencijom. Naime, instrument kojim je merena empatija bazira se na samoizveštavanju, što je, ukoliko se uzme u obzir da se ovim merama generalno utvrđuju slabije veze između afektivne komponente empatije i delinkvencije, moglo odraziti na dobijeni rezultat. Drugo, grupom delinkvenata nisu bili obuhvaćeni adolescenti koji se nalaze u zatvorenom odeljenju Vaspitno-popravnog doma za maloletnike u Kruševcu, a koje većinom čine izvršioци nasilnih krivičnih dela ili krivičnih dela sa elementima nasilja. Moguće je da se odsustvo ove kategorije delinkvenata iz uzorka, za koju se smatra da ima nižu empatičnost nego izvršioци drugih nenasilnih krivičnih dela, odrazilo na dobijene rezultate. Ipak, ovo tumačenje treba uzeti sa rezervom s obzirom na to da su rezultati jednog ranijeg istraživanja, izvedenog upravo na uzorku delinkvenata iz Vaspitno-popravnog doma za maloletnike u Kruševcu, pokazali da između agresivnih i neagresivnih grupa delinkvenata ne postoje razlike u

kapacitetu za empatiju (Milojević & Dimitrijević, 2014). I tada ostaje mogućnost da merni instrumenti nisu dovoljno diskriminativni, ali je moguće i da snižen nivo empatije utiče na predispoziciju za delinkvenciju, a da druge varijable određuju tip i ozbiljnost krivičnih dela.

Konačno, dobijeni rezultati idu u prilog aktuelnim nastojanjima u oblasti prevencije i tretmana delinkventnog ponašanja adolescenata. Naime, sa stanovišta razvojne prevencije empatija se sagledava kao snažan individualni protektivni faktor koji deluje u pravcu redukovanja verovatnoće nastajanja, razvijanja i održavanja delinkventnog ponašanja (Farrington, 1998), te se programi zasnovani na jačanju empatije dece i adolescenata, sprovedeni u okviru treninga socijalnih veština, ocenjuju jednom od najefektivnijih preventivnih intervencija (Mihalic & Aultman-Bettridge, 2004). U ovim programima poseban akcenat se pridaje osnaživanju socijalne, emocionalne, bihejvioralne, kognitivne i moralne kompetencije, što posledično ostvaruje uticaj na unapređivanje empatičnosti. Insistiranje na jačanju kognitivne kompetencije, odnosno sposobnosti razvijanja i primene kognitivnih veština – npr. unutrašnji govor, čitanje i interpretacija socijalnih znakova, korišćenje koraka u rešavanju problema i donošenju odluka, razumevanje perspektive drugih, razumevanje normi i pravila ponašanja, pozitivan stav prema životu i samosvest (Catalano, Berglund, Ryan, Lonczak, & Hawkins, 2004) – direktno je u skladu sa dobijenim rezultatima istraživanja o povezanosti kognitivne empatije i delinkvencije. Dodatno, intervencije usmerene na porodično okruženje, odnosno roditelje adolescenata, u smislu razvijanja pozitivnih modela disciplinovanja koji naglašavaju važnost pomaganja drugima (Asen & Fonagy, 2012), te primeni kognitivno-verbalne analize situacije u okviru induktivnog disciplinovanja (Krevans & Gibbs, 1996), pokazuju se efektivnim u jačanju kognitivne empatičnosti i prosocijalnog ponašanja, što se posledično odražava na prevenciju delinkventnog ponašanja. S druge strane, kada je u pitanju tretman delinkventnog ponašanja adolescenata najefektivnijim se, posebno u institucionalnim uslovima, pokazuju intervencije zasnovane na kognitivno-bihejvioralnom treningu, te usmerene na unapređivanje socijalnih i

kognitivnih veština, koje su važne za uspostavljanje pozitivnih socijalnih odnosa (Lipsey, Wilson & Cothorn, 2000). U ovim programima razvijanje kapaciteta za empatiju smatra se nezaobilaznom komponentom, posebno sa stanovišta prevencije recidivizma (Mulloy, Smiley & Mawson, 1999).

ZAKLJUČAK

Na osnovu dobijenih rezultata istraživanja može se konstatovati da delinkventni adolescenti imaju niži nivo bazične i kognitivne, ali ne i afektivne empatičnosti, u odnosu na svoje vršnjake iz srednjih škola koji nemaju istoriju delinkventnog ponašanja u pogledu frekvencije, trajanja i ozbiljnosti. Ustanovljene razlike ostaju značajne i uz kontrolu uzrasta ispitanika. Međutim, sprovedeno istraživanje ima i izvesna ograničenja koja treba uzeti u obzir prilikom generalizacije zaključaka, a koja proizlaze iz prirode korišćenog instrumenta za merenje empatije (samoizveštavanje), ali i iz samog uzorka istraživanja, u smislu nedovoljne ujednačenosti grupa za poređenje, odsustva diferencijacije nasilnih i nenasilnih delinkvenata, te nedovoljne potvrde odsustva delinkventnog ponašanja kod kontrolne grupe.

Sa aspekta daljih istraživanja moguće je izvesti nekoliko preporuka. Prvo, istraživačkim uzorkom bilo bi dobro obuhvatiti ispitanike ženskog pola, delinkvente koji se nalaze na institucionalnom smeštaju u drugim ustanovama, ali i one koji su u otvorenoj zaštiti, te pratiti eventualne razlike među ovim grupama. Na taj način bi se mogla ispitati veza između prirode delinkventnog ponašanja i komponenti empatije. Drugo, u cilju kontrole varijabli koje se odnose na socioekonomski status, obrazovanje ili porodičnu strukturu moguće je formirati uparene uzorke delinkvenata i nedelinkvenata. Treće, poželjno je sagledati doprinos i drugih faktora, kao što su samopoštovanje, agresivnost, ekstrovertnost–introvertnost, koji mogu posredovati u vezi između empatičnosti i delinkventnog ponašanja. Četvrto, uvođenje dodatnih mera za empatiju (posmatranje) može jasnije objasniti ustanovljenu vezu.

LITERATURA

1. Albiero, P., Matricardi, G., Speltri, D., & Toso, D. (2009). The assessment of empathy in adolescence: A contribution to the Italian validation of the "Basic Empathy Scale". *Journal of adolescence*, 32(2), 393-408. doi: 10.1016/j.adolescence.2008.01.001.
2. Asen, E., & Fonagy, P. (2012). Mentalization-based therapeutic interventions for families. *Journal of Family Therapy*, 34(4), 347-370. doi: 10.1111/j.1467-6427.2011.00552.x.
3. Ashraf, S., Khalid, S., & Ahmed, F. (2014). A study of emotional empathy and delinquency. *European Scientific Journal*, 10(10), 385-395.
4. Baron-Koen, S. (2011). *Psihologija zla*. Beograd: Klio.
5. Baron-Cohen, S., & Wheelwright, S. (2004). The empathy quotient: An investigation of adults with Asperger syndrome or high functioning autism, and normal sex differences. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 34(2), 163-175. doi: 10.1023/B:JADD.0000022607.19833.00.
6. Barriga, A. Q., Sullivan-Cosetti, M., & Gibbs, J. C. (2009). Moral cognitive correlates of empathy in juvenile delinquents. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 19(4), 253-264. doi: 10.1002/cbm.740.
7. Bensalah, L., Stefaniak, N., Carre, A., & Besche-Richard, C. (2016). The Basic Empathy Scale adapted to French middle childhood: Structure and development of empathy. *Behavior Research Methods*, 48(4), 1410-1420. doi: 10.3758/s13428-015-0650-8.
8. Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (2000). Social intelligence–empathy= aggression? *Aggression and Violent Behavior*, 5(2), 191-200. doi: 10.1016/S1359-1789(98)00029-9.
9. Bush, C. A., Mullis, R. L., & Mullis, A. K. (2000). Differences in empathy between offender and non-offender youth. *Journal of Youth and Adolescence*, 29(4), 467-478. doi: 10.1023/A:1005162 526769.
10. Calley, N. G., & Gerber, S. (2008). Empathy-promoting counseling strategies for juvenile sex offenders: A developmental approach. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 28(2), 68-85. doi: 10.1002/j.2161-1874.2008.tb00034.x.
11. Catalano, R. F., Berglund, M. L., Ryan, J. A. M., Lonczak, H. S., & Hawkins, J. D. (2004). Positive youth development in the

- United States: Research findings on evaluations of positive youth development programs. *The Annals of the American Academy*, 591, 98-124. doi: 10.1177/0002716203260102.
12. Cavojava, V., Sirota, M., & Belovicova, Z. (2012). Slovak validation of the Basic Empathy Scale in pre-adolescents. *Studia Psychologica*, 54(3), 195-208.
  13. Cheng, Y., Hung, A., & Decety, J. (2012). Dissociation between affective sharing and emotion understanding in juvenile psychopaths. *Development and Psychopathology*, 24(2), 623-636. doi: 10.1017/S095457941200020X.
  14. Cohen, D., & Strayer, J. (1996). Empathy in conduct-disordered and comparison youth. *Developmental Psychology*, 32(6), 988-998. doi: 10.1037/0012-1649.32.6.988.
  15. Dadds, M. R., Hunter, K., Hawes, D. J., Frost, A. D., Vassallo, S., Bunn, P., ... & Masry, Y. E. (2008). A measure of cognitive and affective empathy in children using parent ratings. *Child Psychiatry & Human Development*, 39(2), 111-122. doi: 10.1007/s10578-007-0075-4.
  16. D'Ambrosio, F., Olivier, M., Didon, D., & Besche, C. (2009). The basic empathy scale: A French validation of a measure of empathy in youth. *Personality and Individual Differences*, 46(2), 160-165. doi: 10.1016/j.paid.2008.09.020.
  17. Davis, M. H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10(85), 1-19.
  18. Eisenberg, N., Eggum, N. D., & Di Giunta, L. (2010). Empathy-related responding: Associations with prosocial behavior, aggression, and intergroup relations. *Social Issues and Policy Review*, 4(1), 143-180. doi: 10.1111/j.1751-2409.2010.01020.x.
  19. Farrington, D. P. (1998). Individual differences and offending. In M. Tonry (Ed.), *The handbook of crime and punishment* (pp. 241-268). New York: Oxford University Press.
  20. Fonagy, P., Target, M., Steele, M., Steele, H., Leigh, T., Levinson, A., & Kennedy R. (1997). Morality, disruptive behavior, borderline personality disorder, crime, and their relationship to security of attachment. In L. Atkinson & K. J. Zucker (Eds.), *Attachment and psychopathology* (pp. 223-276). New York & London: The Guilford Press.

21. Geng, Y., Xia, D., & Qin, B. (2012). The Basic Empathy Scale: A Chinese validation of a measure of empathy in adolescents. *Child Psychiatry & Human Development*, 43(4), 499-510. doi: 10.1007/s105778-011-0278-6.
22. Hogan, R. (1969). Development of an empathy scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 33(3), 307-316. pmid: 4389335.
23. Jolliffe, D., & Farrington, D. (2004). Empathy and offending: A systematic review and meta-analysis. *Aggression and Violent Behavior*, 9(5), 441-476. doi: 10.1016/j.avb.2003.03.001.
24. Jolliffe, D., & Farrington, D. (2006). Development and validation of the Basic empathy scale. *Journal of Adolescence*, 29(4), 589-611. doi: 10.1016/j.adolescence.2005.08.010.
25. Krevans, J. & Gibbs, J. (1996). Parents' use of inductive discipline: Relations to children's empathy and prosocial behavior. *Child Development*, 67(6), 3264-3277. doi: 10.1111/1467-8624.ep9706244859.
26. Lindsey, R. E., Carlozzi, A. F., & Eells, G. T. (2001). Differences in dispositional empathy of juvenile sex offenders, non-sex-offending delinquent juveniles, and nondelinquent juveniles. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(6), 510-522. doi: 10.1177/088626001016006002.
27. Lipsey, M., Wilson, D., & Cothorn, L. (2000). Effective intervention for serious juvenile offenders. *Juvenile Justice Bulletin*. Dostupno na: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/181201.pdf>.
28. Lovett, B. J., & Sheffield, R. A. (2007). Affective empathy deficits in aggressive children and adolescents: A critical review. *Clinical Psychology Review*, 27(1), 1-13. doi: 10.1016/j.cpr.2006.03.003.
29. McPhedran, S. (2009). A review of the evidence for associations between empathy, violence, and animal cruelty. *Aggression and Violent Behavior*, 14(1), 1-4. doi: 10.1016/j.avb.2008.07.005
30. Mehrabian, A., & Epstein, N. (1972). A measure of emotional empathy. *Journal of Personality*, 40(4), 525-543. pmid: 4642390.
31. Mihalic, S., & Aultman-Bettridge, T. (2004). *A guide to effective school-based prevention programs: Individually focused programs. School crime and policing*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall.

32. Miller, P., & Eisenberg, N. (1988). The relation of empathy to aggressive and externalizing antisocial behavior. *Psychological Bulletin*, 103(3), 324-344. PMID: 3289071.
33. Milojević, S., & Dimitrijević, A. (2014). Empathic capacity of delinquent convicted minors. *Psihologija*, 47(1), 65-79. doi: 10.2298/PSI1401065M.
34. Mulloy, R., Smiley, W. C., & Mawson, D. L. (1999). The impact of empathy training on offender treatment. *Forum on Corrections Research*, 11(1), 15-18.
35. Pechorro, P., Ray, J. V., Salas-Wright, C. P., Maroco, J., & Gonçalves, R. A. (2015). Adaptation of the Basic Empathy Scale among a Portuguese sample of incarcerated juvenile offenders. *Psychology, Crime & Law*, 21(7), 699-714. doi: 10.1080/1068316X.2015.1028546.
36. Robinson, R., Roberts, L. W., Strayer, J., & Koopman, R. (2007). Empathy and emotional responsiveness in delinquents and non-delinquent adolescents. *Social Development*, 16(3), 555-579. doi: 10.1111/j.1467-9507.2007.00396.x.
37. Sánchez-Pérez, N., Fuentes, L. J., Jolliffe, D., & González-Salinas, C. (2014). Assessing children's empathy through a Spanish adaptation of the Basic Empathy Scale: parent's and child's report forms. *Frontiers in Psychology*, 5, 1438. doi: 10.3389/fpsyg.2014.01438.
38. Shaw, D. S., Hyde, L. W., & Brennan, L. M. (2012). Early predictors of boys' antisocial trajectories. *Development and Psychopathology*, 24(3), 871-888. doi: 10.1017/S0954579412000429.
39. Varker, T., & Devilly, G. J. (2007). Types of empathy and adolescent sexual offenders. *Journal of Sexual Aggression*, 13(2), 139-149. doi: 10.1080/13552600701661573.
40. Verschuere, B., Candel, I., Van Reenen, L., & Korebrits, A. (2012). Validity of the modified child psychopathy scale for juvenile justice center residents. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 34(2), 244-252. doi: 10.1007/s10862-011-9272-3
41. Villadangos, M., Errasti, J., Amigo, I., Jolliffe, D., & García-Cueto, E. (2016). Characteristics of Empathy in young people measured by the Spanish validation of the Basic Empathy Scale. *Psicothema*, 28(3), 323-329. doi: 10.7334/psicothema2016.6.

DELINQUENT ADOLESCENTS' EMPATHY

Branislava Popović Ćitić

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Marija Jovanović, Lidija Bukvić

Summary

Taking into account the findings of the negative correlation of empathy and delinquent behavior in adolescence, as well as the results of studies that show that the nature of this relationship varies depending on the components of empathy, a survey was conducted with the aim to determine whether delinquent adolescents differ from their peers in empathy, or whether there are statistically significant differences in the level of cognitive and affective components of empathy between these groups. The sample consisted of 120 male adolescents, divided into two groups. The first group consisted of young offenders who, at the time of the research, were located in the Correctional Home for Juveniles in Kruševac serving the educational measure of committal to an educational-correctional institution, while the other was a control group consisting of students of secondary vocational schools in Belgrade who did not have a history of delinquent behavior in terms of frequency, duration, and seriousness. Basic Empathy Scale was used for the assessment (BES; Jolliffe & Farrington, 2006). The obtained results confirm the general assumption that delinquent adolescents are less empathetic than their peers in secondary schools. On the total empathy scale delinquents generated statistically significantly lower scores than their peers, wherein the differences were also retained by controlling the age of subjects. When we look at the components of empathy, the results indicate that delinquent adolescents have lower cognitive, but not affective empathy than their peers. On the basis of previously obtained results practical implications for intervention planning of treatment and prevention of delinquency were derived.

Key words: empathy, capacity for empathy, delinquency, adolescents

Primljeno: 15.06.2017.

Prihvaćeno: 05.12.2017.